

Розділ 1

ПРАВОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЯК ГОЛОВНИЙ ЧИННИК АДАПТАЦІЇ СТУДЕНТІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ДО УНІВЕРСИТЕТСЬКОГО СЕРЕДОВИЩА В ПРАВОВОМУ ПОЛІ

Анастасія Бардінова,

Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка

e-mail: anastasia.bardinova@gmail.com

DOI 10.33989/pnpu.279.c651

ORCID 0000-д0003-3320-1194

***Ключові слова:** міграція, внутрішньо переміщені особи, студенти-переселенці, соціальна адаптація студентів-переселенців та інтеграція, правова компетентність студентів-переселенців щодо адаптації їх до нового університетського середовища, передумови адаптації студентів-переселенців до нового університетського середовища, активна та пасивна стратегія адаптації студентів-переселенців до нового університетського середовища, соціокультурний та ресурсний підходи адаптації студентів-переселенців до нового університетського середовища, студентське самоврядування, Універсальна Декларація Прав Людини, Конституція України.*

1.1. Передумови виникнення такого явища в Україні як внутрішньо переміщені особи студентів-переселенців

Аналіз комплексу джерел у рамках проблеми дослідження засвідчив, що серед найвідоміших сучасних концепцій щодо визначення категорії

внутрішньо перемішених осіб (ВПО), методологічну змістову основу для яких становить загальне поняття «міграція». Сучасний тлумачний словник української мови трактує поняття «міграція» (віл лат. *migratio* – переселення, пересування, рух людей у межах однієї країни або з однієї країни в іншу) [15, с. 407], що включає в себе усі види переміщень людських ресурсів. Із Загального комплексу міграційних процесів виділилося поняття «внутрішньо переміщені особи», з якими незалежна Україна стикається вперше, зумовленої некерованими факторами, такими як військові сутички та інше. Перебуваючи де-факто у стані війни Україна постала перед проблемою вимушених переселенців. З огляду на це внутрішньо перемішених осіб варто віднести до групи внутрішньої міграції. Такий підхід умотивовується тим фактом, що у вітчизняній науковій літературі, засобах масової інформації їх визначають як «внутрішні мігранти», «вимушені переселенці»; в офіційних документах – як «внутрішньо переміщені особи» (ВПО). Тому підтвердженням є Закон «Про захист прав і свобод внутрішньо перемішених осіб» [9], який розглядає сутність поняття «внутрішньо переміщена особа» у контексті міжнародно-правових норм та стандартів. Таке визначення даного поняття знаходимо на офіційному веб-сайті Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, що найточніше відповідає англomовному терміну «internally displaced persons» [12]. Саме таке визначення закріплене також у «Керівних принципах з питань про перемішених осіб всередині країни» Організації Об'єднаних Націй: «Внутрішньо переміщені особи – це окремі особи, чи групи осіб, які були змушені залишити свої помешкання, або місця постійного проживання в результаті, або щоб уникнути наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або спричинених діяльністю людини лих, чи техногенних катастроф, і які не перетнули міжнародно-визнаних державних кордонів». Враховуючи це, деталізацію поняття «внутрішньо переміщена особа» необхідно розглядати в контексті явища міграції та визначення статусу вимушених мігрантів (переселенців) на території України в умовах військового конфлікту, а також механізмів реалізації прав та свобод даної категорії населення.

Основною характерною рисою внутрішньої міграції є той факт, що особи, переміщені всередині країни, – це, як правило, громадяни цієї держави. Тому уряди країн, спираючись на традиційне уявлення про державний суверенітет, залишили за собою виключне право вирішувати питання, пов'язані зі становищем своїх громадян. На території України це суспільне явище регулюється органами державної влади, міжнародними організаціями та представництвом ООН.

Основу джерельної бази для розуміння суті зазначеного явища становлять нормативні документи, зокрема, Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» [8], Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [9]. У згаданих державних документах подається чітке визначення суті поняття «внутрішньо переміщені особи» та чіткий перелік щодо захисту прав і свобод ВПО. Для внутрішньо переміщених осіб на офіційному веб-сайті Уповноваженого Верховної Ради з прав людини розміщено «*Дорожню карту*», підготовлену Кабінетом Міністрів України і Міністерством соціальної політики України за підтримки Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй. У вказаній брошурі наведено інформацію для вирішення питань соціального захисту та забезпечення першочергових потреб внутрішньо переміщених осіб у межах країни. Зокрема, вказані номери безкоштовних цілодобових гарячих ліній, детально описано, до яких відомств необхідно звертатись та з яких питань тощо [10].

Утім, фактичною допомогою даній категорії населення займаються волонтери, приватні підприємці та самі місцеві жителі тієї чи іншої області, в яку переселяють вимушених мігрантів. І хоча така ситуація існує вже не перший рік, незважаючи на всі спроби її подолати з боку як української влади, так і прогресивної громадськості, на сьогодні вона повною мірою ще не врегульована.

Враховуючи актуальність і не урегульованість даної проблеми, нами, для аналізу механізмів роботи з внутрішньо переміщеними особами безпосередньо на місцях, була обрана категорія внутрішньо переміщених осіб із числа студентів-переселенців, їх адаптація до університетського середовища. Такий підхід пояснюється тим, що серед внутрішньо

переміщених осіб чималу частину представляють вимушені студенти-переселенці, адаптація яких до нового університетського середовища у Законі України «Про забезпечення прав і « свобод внутрішньо переміщених осіб» (ВР України, 2015 р., ст. 1) недостатньо чітко визначена. Крім того, адаптація студентів-переселенців до університетського середовища супроводжується низкою важливих проблем, з якими довелося й доводиться зіштовхнутися студентам-переселенцям у процесі суспільної інтеграції на вільній території: складна адаптація на новому місці, відсутність умов для навчання та у життя (проблеми з гуртожитками, зі стипендіями), психологічні, організаційні, правові проблеми тощо, що мають негативний вплив на студентів-переселенців.

Нагальним залишається також питання толерантності в суспільстві щодо внутрішньо переміщених осіб. Безпосередньо переселенці скаржаться, що є випадки відкритої дискримінації, що мають місце й досі, а частина їх постійно чують на свою адресу принизливі слова «сепаратисти», «утриманці». Переселенцям з Донбасу часто відмовляють в оренді житла через «донецьку прописку». При цьому в українському суспільстві спостерігається тенденція, коли до переселенців з Криму ставляться краще, ніж до переселенців з Донбасу. Хоча, як правило, переїжджають ті люди, які асоціюють себе з Україною та відповідально обрали цей шлях.

З позиції аксіології виховання, життєвий світ, який інтерпретується переселенцями на «свій» і «чужий» під час перебування на іншій території дає їм потужний виховний заряд до адаптації, що полягає не лише в осягненні своїх традицій і звичаїв, а й у здійсненні взаєморозуміння. Останнє можна визначити поняттям посткласичної філософії – дискурсом. *Дискурс* – це спосіб діалогічно аргументованого перевірення спірних домагань значущості стверджувальних та нормативних висловлювань (а також дій) з метою досягнення універсального (тобто значущого для всіх, хто здатний до розумної аргументації) консенсусу.

Аналізуючи концепт студентів-переселенців, варто зазначити, що, незважаючи на розбіжності в суспільно-економічних та соціально-політичних реаліях сьогодення, виникненню цього явища передували

об'єктивні передумови: соціально-економічні, суспільно-політичні, в структуру яких ми додали ще й організаційно-педагогічні передумови, які у сукупності з іншими мають певний вплив на адаптацію студентів-переселенців до університетського середовища. Ймовірне зауваження стосовно кількості відокремлених нами передумов не є науковим аргументом, оскільки їх чисельність не може визначатися штучно, а має відображати достатність положень, від яких залежить адаптація студентів-переселенців до університетського середовища. У педагогічному сенсі слушно коротко схарактеризувати виокремлені нами передумови.

Насамперед, відмітимо той факт, що адаптація студентів-переселенців до університетського середовища відбувається на конкретному суспільно-політичному тлі, яке наразі характеризується у суспільстві несприятливими перетвореннями, які характеризуються щонайменше двома особливостями. Так, нагальним залишається проблема отримання статусу переселенців та питання толерантності в суспільстві по відношенню до ВПО

Головним координатором у питанні розв'язання проблем переселенців діяльність органів державної влади, зокрема, можна відмітити оперативну діяльність українського парламенту та уряду, які, реагуючи на значний потік переселенців, прийняли ряд нормативних актів та Постанов Кабінету Міністрів України «Про облік осіб, які переміщуються з тимчасово окупованої території України та районів проведення антитерористичної операції» та «Деякі питання оформлення і видачі довідки про взяття на облік, особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення бойових дій», а також Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [7] тощо.

Як бачимо, правове законодавче поле України характеризується наявністю відповідального законодавства щодо ВПО взагалі та студентів-переселенців, зокрема.

Примітно, що ці документи не є статичними, до них постійно вносяться зміни, що допомагає законодавчо врегульовувати нововиявлені проблеми внутрішньо переміщених осіб.

Утім, всупереч цьому, питаннями внутрішньо переміщених осіб, як правило, займаються структурні підрозділи місцевих державних

адміністрацій з питань соціального захисту – від контролю за чисельністю переселенців до надання допомоги.

Соціально-економічні передумови характеризуються змінами в економічно-політичному житті суспільства, що зумовили пошук нових прогресивних методів та форм підтримки переселенців. Це доступ до соціальних послуг, наявність постійного житла та оформлення реєстрації за місцем проживання. останнє необхідне для доступу до економічних та соціальних прав, а також засобів існування. Доречним в цьому плані відзначити вклад вітчизняних і зарубіжних волонтерів, фондів, громадських організацій усіх видів, у тому числі й міжнародних, які надають посильну допомогу переселенцям. Зокрема, за рахунок коштів, які надають деякі зарубіжні країни, реалізуються конкретні проєкти із забезпечення внутрішньо переміщених осіб усім необхідним, починаючи від медикаментів і закінчуючи житлом.

Організаційно-педагогічні передумови, що дозволяють студентам-переселенцям адаптуватися до університетського середовища нами характеризуються: 1) наростанням культурного руху, який уможливив появу на шпальтах авторитетних видань науково-педагогічної літератури, що є теоретичним підґрунтям для розкриття питань із зазначеної проблеми; 2) ініціюванням педагогами-науковцями різноманітних організаційних форм (структур) ВНЗ та активних форм організації навчання, що сприяють адаптації студентів-переселенців до університетського середовища; 3) наявністю ряду державних програм і стратегій, які сприяють у розв'язанні проблем переселенців. Так, наприклад, програма регіональних радників при Мінсоцполітики створена для того, щоб оперативно розв'язувати як існуючі проблеми, пов'язані з переселенцями, так і нові.

1.2. Соціокультурний та ресурсний підходи у з'ясуванні змістової суті ключових понять дослідження – «адаптація» та «інтеграція»

Розгортання наукових дискусій стосовно основних понять, пов'язаних із феноменом внутрішньо переміщені особи, відбувається

паралельно з розвитком нових поглядів на проблему ВПО та визначення понять, які вживаються до ВПО. Найбільш вживаними категоріями, які застосовуються по відношенню до внутрішньо переміщених осіб на європейському та світовому рівні є поняття «інтеграція» та «адаптація». Поряд із тим, серед науковців не існує єдиного погляду на визначення понять «адаптація» та «інтеграція». Тому підтвердження – аналіз науково-педагогічної літератури та міжнародної документації директивного характеру, який засвідчує, що саме ці дефініції викликають неабиякі дискусії в науковому світі. Це свідчить про їх ємкість, неоднозначність та відсутність єдиного підходу до їх визначення. Неоднозначність у використанні даних понять, які застосовуються по відношенню до внутрішньо переміщених осіб, вчені пов'язують із недосконалістю мови. І в англійській, і в українській мові обидва поняття можуть відноситись і до процесу, і до його результату. У цьому сенсі українська мова навіть має певні переваги, оскільки щодо результату, то можна використовувати такі слова, як «адаптованість» та «інтегрованість». Деякі дослідники також висловлюють важливі критичні зауваження та побоювання, що концепт «інтеграції» по відношенню до біженців, ВПО та інших вимушених мігрантів є загальним і включає надто багато різних аспектів. Цим пояснюється відсутність загальноприйнятого визначення теорії чи моделі інтеграції мігрантів.

У педагогічному сенсі слушно більш детально розглянути суть змісту понять «інтеграція» та «адаптація» по відношенню до ВПО взагалі та студентів-переселенців зокрема.

Аналіз науково-педагогічної літератури із зазначеної проблеми надав можливість виділити два теоретико-методологічні підходи (соціокультурний та ресурсний) для з'ясування понять «адаптація» та «інтеграція», які виходять за межі конкретної науки дослідження даної проблеми та представляють досить різні кути зору вчених на те, чим є адаптація та інтеграція для внутрішньо переміщених осіб, зокрема, для студентів-переселенців.

Суть досліджуваного явища дозволяє з'ясувати теоретичний концепт, як такий, що містить комплексну енциклопедичну інформацію про предмет чи явище, яке відображається, про інтерпретацію даної інформації суспільною свідомістю та про ставлення суспільної свідомості

до даного явища чи предмета та який виступає, як основний інструмент такого аналізу, враховуючи при цьому:

- філософські положення теорії наукового пізнання про активну роль особистості у перетворенні дійсності (М. Бердяєв, В. Біблер та інші);
- культурологічні теорії, що стосуються питань формування особистості у соціумі (Ф. Баас, А. Кармін, Л. Коган, В. Леонтєва, Т. Парсонс, В. Розін та інші).

Виявлені відмінності в теоретико-методологічних підходах учених до розуміння суті зазначених понять дозволили констатувати, що:

1. У рамках *соціокультурного підходу* сутність поняття «адаптація» розглядається, як:

а) подолання шоку від зміни звичного культурного оточення та необхідність пристосуватись до іншої культури;

б) «адаптація» по відношенню до внутрішньо переміщених осіб означає подолання психологічного стресу, викликаного фактом переміщення до нового місця проживання. Даний підхід приділяє увагу внутрішньому світу ВПО.

2. *Ресурсний підхід* передбачає насамперед:

а) отримання інформації щодо наявності та розташування в новому місці проживання ресурсів, які необхідні для підтримки «життєдіяльності» внутрішньо переміщеним особам. Отже, зазначений підхід приділяє більшу увагу зовнішнім атрибутам ВПО.

У цілому соціокультурний підхід до адаптації та інтеграції ВПО є менш релевантним нинішнім умовам України. Згідно з даним підходом, відмінності у культурі між ВПО та громадами, які їх приймають, є суттєвими (наприклад, якщо ці відмінності продиктовані різним етнічним складом ВПО та решти населення. В Україні ВПО походять з регіонів і груп, які мають особливості в ідентичності та культурі (мові, релігії, етнонаціональній ідентичності, співвідношенні між регіональною та національною ідентичністю).

Проте соціокультурний підхід краще придатний для опису проблем і процесу адаптації та інтеграції деяких груп, які дійсно відрізняються своєю культурою та ідентичністю від більшості населення України, зокрема, етнічних і релігійних меншин (прикладом можуть бути роми з

Донецької області чи традиціоналістськи налаштовані мусульманські громади з Криму).

Релевантним нинішнім українським умовам є ресурсний підхід. Відмінності в ресурсах між ВПО є чинником, який суттєвіше, ніж культура та ідентичність, диференціює більшість ВПО. Цей підхід краще описує характер матеріальних і нематеріальних втрат, які внаслідок переміщення зазнають ВПО з Донецької та Луганської областей (і меншою мірою – з АР Крим). Крім того, цей підхід більш придатний для емпіричного спостереження та квантифікації.

Оскільки дані підходи не є взаємовиключними, а також мають можливості, що значною мірою не перетинаються, на нашу думку, доцільно їх синтезувати та регулярно рефлексивно перевіряти, які з них краще відповідають конкретним групам ВПО та умовам.

Згідно з аналізом наукових публікацій, поняття «адаптація» по відношенню до мігрантів використовується рідко. Його вживання більш поширене в психологічній літературі, присвяченій ВПО [12].

Вивчення сутності поняття «адаптація» в психології, соціології й педагогіці уможливило твердження про те, що цей феномен пов'язаний не тільки з процесами пристосування людини до нових умов діяльності, а й із особистісним і професійним становленням індивіда, що ґрунтується на концепції персоналізації (А. Петровський) та належному часовому регламентуванні (фази – С. Клімов, стадії – Т. Зеєр, Т. Кудрявцева, Т. Левітан).

Отже, одними з ключових понять, що описують стан соціальних проблем ВПО та рівень їх розв'язання, є поняття «адаптація» та «інтеграція». Утім, попри вживання в науковій і прикладній літературі, зокрема, посібниках Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, а також державних нормативних актах, точний зміст понять «адаптація» ВПО та «інтеграція» ВПО залишається дискусійними. Пояснення тому знаходимо в тому, що сам термін ВПО науковцями розглядається переважно з певних проблем, які дуже різноманітні як за масштабами (загальнодержавні, пов'язані насамперед з діяльністю законодавчої і виконавчої гілок влади; місцеві – діяльність органів місцевого самоврядування; індивідуальні – особливості індивідуальної

адаптації та сприйняття серед місцевого населення), так і за змістом (економічні, соціально-побутові, гуманітарно-культурні тощо). Утім, саме різнорідність проблем адаптації внутрішньо переміщених осіб спричинила виникнення чималої кількості різноманітних наукових термінів, таких, як: «соціальна адаптація», «реінтеграція», «студенти-переселенці», «соціальна адаптація студентів-переселенців», «соціально-психологічна адаптація», «професійна адаптація», «адаптаційна, готовність студентів-переселенців до університетського середовища» тощо та їх неоднозначну, інтерпретацію вченими різних галузей наук.

У найбільш узагальненому виді дана проблема знайшла своє відображення у філософській, психологічній, соціальній, медичній, економічній, педагогічній та іншій науковій думці. Велика кількість трактувань і дефініцій поняття «адаптація» в науково-педагогічній літературі характеризується тим, що це поняття є базовим для багатьох наукових дисциплін і проблем, пов'язаних з феноменом внутрішньо переміщені особи. Його зміст постійно наповнюється різними смисловими відтінками [17], що формуються завдяки новому досвіду ставлення людей до феномена внутрішньо переміщені особи, зокрема, до студентів-переселенців. Так, установлено, що існує зацікавленість окремих наук, наприклад, філософії, педагогіки, психології, медицини, антропології) в контексті питань щодо адаптації внутрішньо переміщених осіб, так і відмінності в теоретико-методологічних підходах.

Так, медична наука в контексті питань адаптації та інтеграції ВПО більше зосереджується на стані здоров'я переміщених осіб, поширеності захворюваності, зокрема епідемій. Психологічна наука більше цікавиться психологічними станами ВПО, в тому числі стресом, а також їх поведінковими наслідками. Соціологія й антропологія приділяють більше уваги взаємодії ВПО з новим культурним середовищем і можливою трансформацією ідентичностей ВПО. Економіка відносно більше цікавиться витратами та потенціалом ВПО, здатністю переміщеної особи отримати доступ на ринок праці в середовищі, яке приймає ВПО, та відновити свій преміраційний рівень професійного статусу.

Попри те, що для кожної з названих наук у дослідженні адаптації ВПО з числа студентів-переселенців до університетського середовища

існують свої методологічні особливості, продиктовані предметом дослідження й фокусом дослідницького інтересу, можна підкреслити у зазначених підходах спільну особливість: соціокультурний і ресурсний, останній з яких можна вживати в широкому сенсі «економічним», не поширюються за межі тільки однієї наукової дисципліни.

Наприклад, педагогіка у пошуках відповіді на способи регулювання культурної, морально-етичної проблематики внутрішньо переміщених осіб, яка притаманна сучасній теорії і практиці виховання, де вкрай загострилась суперечка про ціннісні судження, звертається до методологічних основ сучасної філософії, а саме – комунікативної філософії як одного із найважливіших напрямків сучасної як західної філософської думки (К. Апель, В. Кульман, П. Ульріх та ін.), так і вітчизняної (М. Єрмоленка).

Звернення до комунікативної філософії репрезентує собою методологічний поворот від класичної парадигми філософії свідомості до посткласичної парадигми філософії комунікації, відкриваючи тим самим шлях до виховання етичних норм на основі принципу справедливості та досягнення взаєморозуміння.

Комунікативна філософія надає категорії «адаптація студентів-переселенців до університетського середовища» нового, етичного, інтерсуб'єктивного забарвлення поряд з такими етичними категоріями, як «відповідальність», «справедливість», «суверенність особистості», «обов'язок та сумління».

Апеляція до комунікативної теорії як методологічної основи проблематики нашого дослідження обумовлено ще й тематизацією у вимірах «життєвого світу» особистості внутрішньо переміщених осіб. В цьому понятті сутнісно розуміється також семантичний поділ світу на «наш» та «їхній», забезпечуючи горизонт виховання толерантності та порозуміння для «наших». Осі «своїх» та «чужих» утворюють множинність наявних життєвих світів, плюральність матеріальних інтерпретацій світу тими, хто перебуває на чужій території (як у нашому випадку – це внутрішньо переміщені особи).

Утім аналіз наукової літератури показав, що адаптацію студентів-переселенців рекомендують розглядати не як одноетапний процес, а як послідовність етапів, оскільки дефініція «адаптація» поліфункціональна і

є необхідною умовою і засобом ідентифікації людини з фаховою діяльністю.

Враховуючи результати аналізу праць учених, в рамках досліджуваного питання, нами узагальнено принципи, спрямованих на адаптацію студентів-переселенців до університетського середовища, а саме:

- принцип гуманізму й демократизму в поєднанні з високою вимогливістю та повагою до особистості;
- принципи суб'єкт-суб'єктного характеру виховних взаємин;
- принцип інкультуралізму, що ґрунтується на діалозі між народами, культурами. Через діалог та за його допомогою здійснюється самовизначення культури, виявлення особистісних детермінант, самосвідомість і самоствердження особистості;
- принцип диференціації та індивідуалізації тощо, перелік яких можна продовжити.

Отже, в ході дослідження з'ясувалося, що одним із ключових понять, що описують стан соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб (ВПО) та рівень його розв'язання є поняття «адаптація», яке характеризується складним процесом поетапного входження студентів-переселенців до університетського середовища.

Ще одним з центральних понять, які застосовуються по відношенню до внутрішньо переміщених осіб є поняття «інтеграція».

Згідно з широко використовуваним в дослідженнях мігрантів (біженців), поняття «інтеграція» вченими характеризується як «...ситуація, в якій громади, які приймають, і біженці можуть співіснувати, розділяючи ті самі ресурси (як економічні, так і соціальні) без більших взаємних конфліктів, ніж ті, що існують у громаді, яка їх приймає».

У цілому можна виокремити такі виміри інтеграції ВПО у рамках:

- *соціокультурного підходу* – це культурне навчання, зміну ідентичності;
- *ресурсного підходу* – економічну інтеграцію (насамперед, отримання доступу до ринку праці) та інші види інтеграції, а також інтеграцію у сферах житла, освіти, охорони здоров'я, громадянства, права тощо.

Так, у рамках соціокультурного підходу інтеграція ВПО розглядається як зближення ідентичностей ВПО та громад, серед яких проживають ВПО,

налагодження комунікації та утворення гармонійних культурних форм між вимушеними переселенцями та всіма іншими членами суспільства. Процес такого зближення може бути як одностороннім (асиміляція), так і двостороннім (мультикультуралізм). Ознаками інтеграції за такого підходу вважаються зближення культурних і соціальних дистанцій між ВПО та рештою груп.

Інтеграція ВПО в рамках ресурсного підходу розглядається як гармонізація спільного використання ресурсів внутрішньо переміщеними особами та громадою, що їх приймає.

У цьому зв'язку варто зазначити, що в світовій науковій літературі існує широкий консенсус, що «економічна інтеграція є передумовою для інших типів інтеграції, оскільки вона дозволяє відбуватися спонтанній інтеграції» [20, с. 494].

Проте, в рамках соціокультурного підходу про успішність інтеграції говоритиме кількість конфліктів і сила напруженостей (*tensions*) між ВПО та громадою, яка їх приймає, значення соціальної дистанції. У рамках ресурсного підходу при вимірюванні успішності інтеграції увагу привертатиме соціально-демографічне та економічне благополуччя осіб і сімей, які переселились.

Відтак, адаптація й інтеграція ВПО є комплексними процесами. Вони об'єднують декілька сфер, які можуть досліджуватися різними науками – медициною, психологією, соціологією, антропологією, економікою тощо. Існує два теоретико-методологічні підходи, які виходять за межі конкретної науки та представляють досить різні кути зору вчених на те, чим є адаптація й інтеграція ВПО: соціокультурний і ресурсний. Соціокультурний підхід приділяє більшу увагу внутрішньому світу ВПО, суб'єктивним вимірам адаптації й інтеграції, ресурсний – зовнішнім атрибутам ВПО та, відповідно, об'єктивним параметрам. Для соціокультурного підходу адаптація – це подолання шоку, насамперед, переведення студентів-переселенців до нового ВНЗ та адаптація до нових умов навчання переважно, яке пов'язане зі стресом, викликаний страхом перед змінами, новим колективом та новим місцем. У результаті цього за даними М. Гриньової [4], механізми адаптації організму людини, що склалися раніше, у нових умовах відстають від вимог життя. А це. у свою

чергу, вважає педагог, викликає значний ступінь фізичної і психічної перенапруги організму людини, що призводять до стану стресу.

Все це спричиняє активну нервову діяльність, що, в свою чергу вимагає великих зусиль і напруження, що може викликати стреси, як фізіологічний, так і психологічний стрес.

На думку вчених, найшкідливішим є стрес, котрий виник в результаті невдач і зруйнованих надій, що є характерним для ВПО студентів-переселенців. Нерідко стрес перетворюється в дистрес під впливом деяких емоційних факторів, наприклад, невдач, незадоволення життям, невизнання успіхів. Дистрес, викликаний невинуватими зусиллями, не реалізованою мрією, залишає в організмі незворотній рубець, що тягне за собою хвороби. Тому потрібно уникати стресу. Потрібно розуміти це як пересторогу стосовно шкідливих проявів дистресу для здоров'я.

Отже, рівень адаптації організму людини до умов природного і соціального існування став визначальним критерієм для формулювання науковцем М. Гриньовою поняття «адаптація студентів-переселенців до університетського середовища» з огляду на соціологічний контекст цієї дефініції.

У нашому випадку щодо проблеми адаптації студентів-переселенців до університетського середовища основна задача викладацького складу ВНЗ – не допустити розвитку дистресу у студентів. Головним засобом у запобіганні дистресу, на думку вченої, є оволодіння методиками саморегуляції.

Адже основи саморегуляції становлять уміння особистості керувати станом свого здоров'я, своїми емоціями, психічним станом свого організму, діями, вчинками, поведінкою, тобто уміннями самоуправляти цими процесами. Таке вміння, на думку вчених, запобігає розвитку надмірної нервової напруги, допомагає зберегти здоров'я [4]. Як бачимо, саморегуляція тісно пов'язана із самоуправлінням. У цьому плані варто зазначити, що за даними Л. Столяренко, [14] *самоуправління* вчені розглядають, як цілеспрямовані зміни людини, коли вона сама управляє своїми формами активності: спілкуванням, поведінкою, діяльністю й переживаннями. Це визначення демонструє погляд вченого на зв'язок між

самоуправлінням та саморегуляцією. Адже самоуправління пов'язане із створенням нового, із незвичайними ситуаціями або протиріччями, необхідністю ставити нову мету, пошуком нових рішень й засобів досягнення мети. В цьому контексті функція саморегуляції, на думку Л. Столяренко, полягає в тому, щоб закріпити те, що надбано у процесі самоуправління.

Натомість, М. Ярмаченко, виходячи з психолого-педагогічних позицій, вважає, що «саморегуляція – це здатність людини керувати собою на основі сприймання, аналізу і усвідомлення результатів своєї діяльності, своєї поведінки, власних психічних, пізнавальних процесів у зовнішніх і внутрішніх проявах» [18, с. 408]. Вона здійснюється завдяки самоконтролю, складовими якого є окремі функції самопізнання, самооцінки, самоаналізу та ін.

Таким чином, М. Ярмаченко розглядає саморегуляцію, як «процес регулювання окремих видів власної активності чи діяльності в цілому», стверджуючи при цьому, що навіть оцінити себе можливо тільки при умові аналізу, оцінки власних вчинків переживань (самоаналізу), самопізнання самого себе.

На наш погляд, визначення Л. Столяренко доповнює визначення М. Ярмаченка наявністю цілеспрямованості саморегуляції – закріплення набутого досвіду в процесі самоуправління.

Ми розглядаємо обидва поняття у нерозривному зв'язку. Самоуправління та саморегуляція в контексті нашого дослідження – це фактори, що сприяють формуванню *активної стратегії адаптації*, яка допомагає консолідувати сили, обмінюватися досвідом і втілювати зміни на краще. Вона є найоптимальнішим фактором у досягненні успіху в навчальній роботі студентів-переселенців і є перешкодою для прояву стресових станів.

Крім того, це є подоланням шоку культурного, від потрапляння в інше культурне середовище, до якого необхідно пристосуватись, зокрема, пристосувати свою ідентичність. Для ресурсного підходу адаптація – отримання інформації про те, де і яким чином в новому місці проживання можливо отримати ресурси, необхідні для ВПО. Інтеграція в рамках соціокультурного підходу – це зближення ідентичностей ВПО та громад,

що їх приймають, і подолання культурних бар'єрів між ними. З точки зору ресурсного підходу, інтеграція ВПО – процес налагодження ВПО та громадами, що їх приймають, спільного використання ресурсів без суттєвих конфліктів. В українських умовах, враховуючи відсутність насправді глибоких відмінностей у культурі та ідентичностях між внутрішньо перемішеними особами та громадами, які їх приймають, соціокультурний підхід є менш релевантним. Так само, як і у світі, більш релевантним може вважатися ресурсний підхід. Водночас для деяких груп, які дійсно суттєво відрізняються своєю культурою та ідентичністю (наприклад, ромів з Донецької області або традиціоналістськи налаштованих мусульманських громад з АР Крим) соціокультурний підхід буде більш релевантним. У цьому випадку доцільно застосовувати синтез обох підходів і перевіряти, які з них краще відповідають конкретним групам та умовам і ефективніше впливають на адаптацію студентів-переселенців до університетського середовища.

Таким чином, теоретичний аналіз науково-педагогічної літератури та документації директивного характеру дозволив з'ясувати сутність понять, що характеризують феномен внутрішньо переміщеної особи та які найбільш вживані по відношенню до ВПО студентів-переселенців.

1.3. Науковий внесок учених у процес адаптації студентів-переселенців до університетського середовища

Подальший аналіз наукової літератури у рамках досліджуваної нами проблеми засвідчив, що увага дослідників приділена різним аспектам цих процесів.

Так, проблемі адаптації переселенців в освітній галузі присвятили наукові дослідження Т. Алексеєва, І. Бойко, Л. Волошина, С. Гура, О. Мороз, В. Цибулько та ін.; соціально-психологічні аспекти адаптації переселенців вивчали Г. Солдатова, Л. Шайгерова; соціальні адаптації мігрантів приділена увага В. Гриценко; предметом уваги деяких науковців стали особливості соціально-психологічної адаптації студентів мігрантів в нових соціокультурних умовах; проблема сутності поняття «внутрішньо переміщені особи, державна політика та регіональна практика» досліджувала аспірантка Східноєвропейського національного

університету імені Лесі Українки М. Малиха, (2015); особливості адаптації студентів-переселенців до вищого навчального закладу розкрито у науковій публікації В. Дуба (2016); питання щодо визначення понять та критеріїв адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб до ВНЗ отримали висвітлення у дослідженні І. Титар (2016). На наше переконання, суттєвим доповненням до вище виокремлених аспектів учених є доробки представників наукової школи кафедри педагогічної майстерності та менеджменту імені І. А. Зязюна Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка. Зокрема, організаційно-педагогічні умови адаптації внутрішньо переміщених осіб студентів-переселенців до університетського середовища стали предметом уваги Н. Беляєвої та О. Жданової-Неділько (2016); адаптація студентів-переселенців до університетського середовища засобами студентського самоврядування досліджували Ю. Кращенко та Г. Сорокіна (2016).

Певну специфіку у визначенні поняття *«студенти-переселенці»* знаходимо у роботах деяких дослідників, які пропонують розглядати його *«як особливу вікову і соціальну категорію населення, яка є найбільш вразливою соціальною групою в контексті міграційних процесів, що характеризується цілим спектром специфічних проблем: економічних, соціальних, побутових, організаційних, психологічних, а іноді мають місце й правові колізії»* [12]. При цьому підкреслюючи, що для студента-переселенця характерним є: зміна соціального статусу оточення, входження в нове соціокультурне та освітнє середовище особиста і матеріальна налаштованість, підвищення значимості та потреб тісних емоційних контактів з одночасним страхом відчуження, криза ідентичності тощо. Поняття *«внутрішньо переміщені особи»* та *«студенти-переселенці»* розглядаються деякими сучасними дослідниками в психолого-педагогічному контексті, як юридична категорія. В цьому плані важливою є думка педагогів-науковців Н. Беляєвої та О. Жданової-Неділько, які поняття *«студенти-переселенці»* трактують, як *«вимушені переселенці з території Криму, Луганська, Донецької області»* [2, с. 30]. В цьому контексті вчені, аналізуючи термін *«внутрішньо переміщені особи»*, розглядають його як *«вимушена внутрішня міграція осіб, що набула статусу внутрішньо переміщених осіб чи переселенців»* [12].

У роботах згаданих учених достатньо чітко представлена сутнісна характеристика понять, які найбільш вживані по відношенню до внутрішньо переміщених студентів-переселенців. Зокрема, поняття «соціальна адаптація студентів-переселенців» визначається вченими як здатність особистості відповідати вимогам і нормам навчального закладу, як здатність розвиватися в новому для себе середовищі, реалізовувати свої здібності й потреби, не вступаючи з цим середовищем у протиріччя [16].

Термін «адаптація студентів-переселенців до нового університетського середовища» трактується науковцями як здатність особистості до взаємодії з довкіллям (академічні групи, нові викладачі, нові навчальні програми та способи їх вивчення, групи за інтересами тощо) та самим собою [5].

Причому, на успішність цієї взаємодії буде впливати індивідуальна стратегія адаптації. В цьому плані необхідно розрізняти активну та пасивну стратегію адаптації. Так, активна стратегія адаптації є «основою успішної соціалізації студента-переселенця в суспільстві загалом та в університетському середовищі зокрема». Натомість пасивна стратегія адаптації характеризується негативними емоційними переживаннями. Це пов'язується не тільки з інертністю самих студентів-переселенців, яким не вистачає активності, щоб донести свої проблеми і вирішувати їх, але й правових знань, щоб у правовому полі здійснювати процес адаптації до університетського середовища.

Таким чином, вагомий науковий внесок учених у процес адаптації внутрішньо переміщених осіб створю, на нашу думку, підґрунтя для сформованості правової компетентності студентів-переселенців як головного чинника в процесі адаптації до університетського середовища в правовому полі.

1.4. Правова компетентність як головний чинник у розв'язанні проблем адаптації студентів-переселенців до університетського середовища

З огляду на вище зазначене головною метою на цьому етапі дослідження є: вивчення потреб внутрішньо переміщених осіб студентів-переселенців; визначення пріоритетних напрямів мінімізації негативних

проявів їх адаптації та інтеграції до університетського середовища та реалізації їхнього позитивного потенціалу в цьому процесі.

Відповідно до мети завданнями дослідження визначено:

- аналіз головних потреб ВПО студентів-переселенців;
- визначення педагогічно доцільних заходів, які здатні посилити ефективність адаптації та інтеграції студентів-переселенців до університетського середовища;
- формування правової компетентності як головного чинника адаптації до університетського середовища в правовому полі.

З метою подолання певних труднощів щодо адаптації студентів-переселенців до університетського середовища, нами був проведений локальний експеримент у вигляді інтерв'ювання студентів-переселенців на базі різних типів закладів вищої освіти. До дослідження було залучено 16 студентів-переселенців. Для них нами були розроблені спеціальні питання, які склалися з 3-х рівнів складності.

Проведення у такий спосіб дослідження мало на меті з'ясувати вхідний рівень сформованості правових знань студентів-переселенців щодо їхньої адаптації до університетського середовища. У результаті такого діагностичного дослідження було виявлено значна кількість студентів-переселенців, а саме 43 відсотки, яка характеризувалась низьким рівнем правових знань у цьому напрямі. Для них були складними відповіді навіть на прості запитання правового характеру; вони не могли чітко і грамотно визначити власну правову позицію, своє ставлення до права і закону; у них спостерігалися недостатньо розвинені рефлексивні здатності. А головне – була відсутня навіть потреба у спілкуванні на цю тему.

Середній рівень сформованості правових знань виявили 41% студентів-переселенців, високий рівень – 16%. Як бачимо, результати дослідження засвідчили низький рівень правових знань студентів-переселенців щодо адаптації їх до університетського середовища в межах правового поля. Ми намагалися з'ясувати причини низького рівня сформованості правових знань випробуваних. В результаті дослідження було з'ясовано декілька причин, а саме: відсутність цілеспрямованої роботи закладів освіти в цьому напрямі; а головне – відсутність

особистісної переконаності випробуваних у необхідності здобуття правових знань в цьому напрямі.

Зізнання студентів-переселенців в тому, що вони майже не знають своїх прав щодо адаптації їх до університетського середовища спонукало нас до подальших наукових розвідок у пошуках шляхів розв'язання проблеми дослідження.

Одним із шляхів нами вбачається – сформованість правової компетентності студентів-переселенців як головного чинника в процесі їхньої адаптації до університетського середовища в правовому полі в умовах вишу.

У цьому контексті слід зазначити, що правове забезпечення студентів-переселенців повинне передбачати більш глибокі знання Конституції України, законодавства в галузі освіти, основ держави і права України, міжнародного кримінального законодавства тощо. Для цього університетське середовище має унікальні можливості, а саме – залучення студентів-переселенців до різних видів навчально-пізнавальної діяльності, що суттєво вплине на стан адаптації студентів-переселенців до університетського середовища. Адже освітня система при цьому розглядається як фундамент формування здатності суб'єктів суспільного простору до міжкультурної правової взаємодії на принципах демократії, рівних прав і можливостей.

Враховуючи зазначене вище, нами була створена модель правової компетентності студентів-переселенців, яка містить чотири етапи її реалізації. Так, *перший етап* (пошуковий) передбачає усвідомлення студентами-переселенцями важливості правових знань в адаптації їх до університетського середовища, в ході якого вони осмислюють свої права, обов'язки, свободи, здобувають знання правових знань з етики взаємовідносин з оточуючими їх людьми; способів захисту своїх прав, недопущення можливих протизаконних дій, пригнічення особистості та її громадянських свобод, почуття власної гідності, вміння захищати свої права і свободи, усвідомлення своїх обов'язків, почуття громадянської відповідальності.

Другий етап (констатувальний, початковий) сприяє набуттю умінь оцінювання власної життєдіяльності з позиції права і законності, користуватися технологією вирішення проблем правовими засобами.

Третій етап (формувальний) спрямований на виконання дослідницьких завдань, реалізації організаційно-педагогічних умов і моделі правової компетентності студентів-переселенців, на усвідомлення студентами-переселенцями цінності правової компетентності та потреби дотримання правових норм у повсякденному житті; відпрацювання вмінь і навичок правової поведінки в різних ситуаціях. Засобами реалізації цієї умови можливо були: вирішення правових ситуацій і задач, рольові ігри, правові брейн-ринги, засідання суду, тренінги, самостійна робота тощо.

Завершальний етап дослідження має на меті з'ясувати вихідний рівень сформованості правової компетентності студентів-переселенців щодо адаптації їх до університетського середовища. Його, як правило, можна провести у вигляді тестування.

Наприклад, у результаті проведеного нами діагностичного дослідження у вигляді усного тестування було з'ясовано, що кількість студентів-переселенців, яка характеризувалась низьким рівнем сформованості правової компетентності, знизилась на 11% і становить 32%. Більша половина студентів-переселенців добре справилася із тестовими завданнями першого рівня. А в процесі роботи зазначена категорія студентів-переселенців проявляла більш ґрунтовні правові знання в цьому напрямі.

Середній рівень сформованості правової компетентності виявили 51% студентів-переселенців, високий рівень – 17%.

Таким чином, результати тестування підтвердились, думку про те, що наявні правові знання, які виступають підґрунтям формування правової компетентності, уміння й навички їх практичного застосування можуть забезпечити більш успішну й комфортний процес адаптації студентів-переселенців до університетського середовища в межах правового поля.

У відповідності до мети нашого дослідження нами було обґрунтовано також організаційно-педагогічні умови, які, на наш погляд – сприятимуть набуттю правових знань, умінь і навичок їх практичного застосування у повсякденному житті студентам-переселенцям. Це, насамперед, методично обґрунтована організація навчально-виховного процесу для зазначеної категорії студентів – забезпеченні толерантної,

особистісно орієнтованої взаємодії викладачів зі студентами; організації різносторонньої культурно-дозвілєвої діяльності студентів із метою оптимізації їх особистісного спілкування; створенні умов для їх творчої реалізації та особистісного самоствердження; активного залучення до громадського життя групи, факультету, осередків студентського самоврядування.

Реалізація визначених організаційно-педагогічних умов передбачає, по-перше, адаптацію студентів-переселенців до діяльності (навчальної, виховної, громадської, науково-дослідницької та ін.), яка передбачає систему взаємодії студентів із середовищем та з оточуючими людьми.

Так, наприклад, виховний напрям адаптації полягає у формуванні загальної гуманітарної культури, планетарного мислення, високої моральної самосвідомості, національної ментальності, здатності сприймати міжкультурні відмінності, моральному, громадянському, естетичному вихованні студентів-переселенців на загальнолюдських і національних цінностях. До змісту загальної культури вчені вважають включити культуру розумової і фізичної праці; культури самоосвіти, саморозвитку і самоорганізації; культуру побуту; культуру спілкування і культуру дозвілля, правову культуру [2].

У цьому полягає гуманістичний сенс залучення студентів-переселенців як до культурної народної спадщини, так і сучасної культури українського народу.

По-друге, визначені організаційно-педагогічні умови сприятимуть до самореалізації та адаптації студентів-переселенців у суспільному житті; розвиватимуть навички ефективно керувати своїм емоційним станом та формувати їх активне, позитивне ставлення до нового освітнього середовища. На нашу думку, цьому сприятимуть визначення та реалізація конкретних організаційно-педагогічних умов, які нами, услід за вченими диференційовано на середовищні, стимулювально-діяльнісні та превентивні [2, с. 17].

1. Середовищні умови протрактуємо як забезпечення сприятливих умов і можливостей соціального й освітнього середовища для оптимального розвитку і адаптації студентів першого й другого курсів й передбачають:

– організацію освітнього процесу з вираженою орієнтацією на професію педагога як цінність;

- інтеграцію освітніх технологій адаптації особистості студента до професійної діяльності;
- створення емоційно комфортного клімату у вищому навчальному закладі;
- реалізацію стратегії співробітництва суб'єктів навчально-виховного процесу в умовах освітнього середовища вищого навчального закладу.

2. Стимулювально-діяльнісні умови полягають у стимулюванні розвитку й адаптації через підтримку студента:

- забезпечення індивідуального супроводу студентів зазначеної категорії та надання їм необхідної колекційної, адаптаційної, соціально-педагогічної допомоги;
- залучення студентів до участі в поза аудиторних виховних, розвивальних та організаційно-методичних заходах із метою створення умов для їхньої самореалізації та самоствердження в нових умовах.

3. Превентивні умови вбачаємо в комплексі заходів, що передбачають дезадаптаційних процесів у студентів-переселенців й спрямовані на:

- лобіювання інтересів студентів із питань поселення в гуртожитку, забезпечення вказаної категорії студентів навчальними посібниками, підручниками, іншим навчальним приладдям;
- надання соціально-педагогічної допомоги зі встановлення нових соціальних зв'язків у навчальному закладі і за його межами.

У цілому зміст окреслених напрямів щодо визначення організаційно-педагогічних умов спрямований на забезпечення успішної адаптації студентів-переселенців до освітнього середовища ВНЗ й зосереджений на формуванні позитивної мотивації студентів-переселенців до навчання у новому освітньому середовищі в умовах вищого навчального закладу.

Зокрема, залучення студентів-переселенців до участі у діяльності студентського самоврядування умотивовуємо тим, що студентське самоврядування має, на нашу думку, найбільший вплив на процес адаптації студентів-переселенців з усіх перерахованих і неперерахованих чинників. Головною їх характерною ознакою є використання психолого-педагогічних прийомів, форм і методів, спрямованих на їх успішну адаптацію до

університетського середовища. Як приклад – це залучення студентів-переселенців до активної спільної діяльності, результат якої визначається не лише потенціалом кожної окремої особистості студента-переселенця, але й узгодженістю зусиль взаєморозумінням, організацією активного студентського життя. Цілеспрямоване включення студентів-переселенців у різноманітні відносини з оточуючими студентами, викладачами, залучення їх до спільної роботи зі студентами, творчими педагогами, пов'язаної з професійною діяльністю, викликає у студентів-переселенців натхнення, бажання творити самому; сприяє адаптації особистості до умов університетського середовища вища, вимог, усвідомленого прояву її сильних сторін, свого творчого потенціалу для досягнення успіху в цій діяльності, а головне – сприяє формуванню їх свідомості і людського «Я».

Зокрема, студентське самоврядування в адаптації студентів-переселенців до університетського середовища є дуже значною, унікальною за своєю суттю та механізмом реалізації. Бо саме «студентське самоврядування, як стверджує педагог-науковець Ю. Кращенко, може виступити дієвим засобом адаптації та реінтеграції внутрішньо перемішених осіб до освітнього середовища навчального закладу» [11, с. 91]). Ствердження Ю. Кращенка підсилює «Сучасний тлумачний словник української мови», який, хоча й не розглядає поняття «самоврядування» як педагогічну категорію, пов'язану з адаптацією та реінтеграцією ВПО до освітнього середовища навчального закладу, проте, характеризуючи поняття «самоврядування», як: 1) «Форму управління, за якої суспільство, певна організація, господарська чи адміністративна одиниця має право самостійно вирішувати питання внутрішнього керівництва»; 2) «Право державної одиниці самостійно вирішувати питання внутрішнього законодавства й управління, а також мати свої урядові органи [15, с. 734], тим самим підкреслює важливість самоврядування у забезпеченні підтримки особистості (у нашому випадку – це ВПО студентів-переселенців) в адаптації її до нового освітнього середовища навчального закладу.

У контексті зазначеного варто вказати, що відсутність аналогів цього напрямку у світовій практиці дає підстави вважати, що студентське самоврядування в адаптації ВПО студентів-переселенців до університетського середовища в Україні є педагогічним нововведенням.

Адже, студентське самоврядування – це форма управління, за якої студенти на рівні академічної групи, факультету, гуртожитку, курсу, спеціальності, студентського містечка, іншого структурного підрозділу ВНЗ мають право самостійно вирішувати питання внутрішнього управління. Головна мета діяльності органів студентського самоврядування полягає передусім у створенні умов самореалізації молодих людей в інтересах особистості, суспільства і держави, у захисті прав студентів. Безперечно, студентське самоврядування є важливим фактором розвитку і модернізації суспільства, виявлення потенційних лідерів, вироблення у них навичок управлінської та організаторської роботи з колективом, формування майбутньої еліти нації. А головне – самоврядування дає змогу студенту-переселенцю бути почутим. Студентське самоврядування сприяє налагодженню конструктивної співпраці між студентами та адміністрацією вищого навчального закладу. Можливість управляти деякими напрямками його функціонування активізує молодь, спонукає її до активної адаптації.

Проте вивчення об'єктивної реальності показує, що в багатьох вишах зовсім не створено органів самоврядування або вони функціонують формально, їх позитивний вплив не відчутний. Вони, як правило, неієднатні у власному самотворенні й організації та змісті діяльності студентського колективу. При цьому *соціальна активність студентів-переселенців* залишається недостатньою. Це проявляється в небажанні студентів-переселенців: 1) глибоко вникати в організацію навчального процесу; 2) свідомо брати участь у виборах; 3) відвідувати заходи, які мають не лише розважальний характер; 4) коректно відстоювати свої права тощо. Це можна пояснити не лише низькою соціальною активністю студентів-переселенців, некомпетентністю студентських лідерів, але й низькою правовою культурою саме студентського самоврядування. До цього часу не вивчено його ролі, не виокремлено основні теоретичні ідеї, не вивчено досвіду діяльності студентських самоврядних організацій, не виявлено основні напрями їхньої діяльності, не з'ясовано специфічні особливості студентського середовища вищих навчальних закладів у процесі адаптації студентів-переселенців до університетського середовища.

Тому, на нашу думку, одним із пріоритетних завдань ВНЗ є допомога студентам-переселенцям у формуванні саме активної стратегії адаптації, яка сприятиме процесу реінтеграції внутрішньо переміщених осіб в нові

студентські громади, налагодженню діалогу між різними групами студентів та процесам примирення на рівні студентських громад [5, с. 38].

Отже, показником активної адаптації студентів-переселенців до університетського середовища виступає правова компетентність як головний чинник у цьому процесі.

Відсутність або низький рівень її сформованості у студентів-переселенців утруднює їхній належний рівень адаптації до університетського середовища в правовому полі. У цьому зв'язку варто зазначити два моменти, а саме: 1) необхідність знань студентами-переселенцями своїх конституційних прав і свобод та вміння ними користуватися, а в разі необхідності – захищати, які є необхідною умовою активної адаптації до університетського середовища в межах правового поля.

В цьому переконують нас принаймні три підходи до розуміння суті феномена права яке, як соціальний феномен, регулює відносини і діяльність людей у суспільстві [1, с. 6].

Так, перший підхід пов'язується з уявленням про права та обов'язки людини в їх історичному розвитку. Про це говорять три найстаріших письмових джерел – Кодекс Гаммурабі; Біблія та Коран, в яких прописані основні принципи права та обов'язки людей. Отже, боротьба за реалізацію прав людини сягає давнини. Незважаючи на обмеженість цих документів, вони сповідували певні ідеали людських прав, тим самим відіграли важливу роль в історії прав людини, а отже – в історії людства.

Другий підхід характеризується міжнародним визнанням основних принципів прав людини, які з'явилися після викриття «злочинів проти людства» у другій світовій війні. Винищення нацистською Німеччиною більш як шість мільйонів євреїв, політичних в'язнів та інших «неподібних» – циган, гомосексуалістів, непрацевдатних, – жахнули світ. Військові трибунали, проведені того часу в Нюрнберзі та Токіо були лише однією з спроб уникнути цього жаху в майбутньому. Народи чекали гарантій, які б назавжди вберегли світ від посягань на свободу та справедливість. Тому було б дуже важливо визнати, що громадянські, культурні, економічні, політичні та соціальні права є універсальними і неподільними та «відносилися б до кожної людини в будь-якому куточку світу. Враховуючи це, члени новоствореної на той час Організації Об'єднаних Націй зібралися

1945 року у Сан-Франциско та погодилися працювати для поширення поваги прав людини для всіх. Комісією з прав людини було розроблено комплекс основних положень щодо людських прав. З цією метою 19 грудня 1948 року державами – учасниками ООН – була прийнята Універсальна Декларація Прав Людини (УДПЛ), Преамбула якої говорить, що «... визнання гідності та рівних і невід’ємних прав усіх членів людської сім’ї є запорукою свободи, справедливості та миру в світі».

Універсальна Декларація Прав Людини (УДПЛ) інституалізує владу громадянської думки в світі та встановлює універсальні моральні засади, якими оцінюється та формується поведінка держав щодо їхніх власних народів. Творці УДПЛ хотіли надати правам людини сили міжнародного закону. Пізніше, 1966 року, члени ООН підписали два документи: Міжнародний протокол економічних, соціальних прав та Міжнародний протокол громадянських та політичних прав. Разом з УДПЛ вони утворили так звані Міжнародний біль про права.

Інші важливі конвенції були прийняті в розвиток законодавства прав людини, а саме: Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації (1965), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (1979), Конвенції прав дитини (1989) та Декларація прав на розвиток (1989). Силу та вплив цих документів важко переоцінити. Гноблені народи всього світу знайшли в цих документах підтримку у своїй боротьбі проти колоніалізму та силу утвердження свого права на свободу та незалежність.

Третій підхід пов’язаний з уявленням про сучасні міжнародні закони у сфері прав людини, які відображають криваву боротьбу людства за справедливість та людську гідність. Наразі більшість країн мають систему гарантування справедливості в житті їхніх членів. Зростаюча сила громадянського суспільства, десятки тисяч неурядових організацій в усьому світі на міжнародному, регіональних, національних та місцевих рівнях активно здійснюють моніторинг, захист, пошук шляхів повної реалізації людських прав на всіх рівнях суспільства. І хоча кожна група відображує лише один аспект, наприклад, юридичний захист чи навчання людським правам, але всі разом вони посилюють та впроваджують основні принципи, викладені в Універсальній Декларації Прав Людини. Вони стверджують для всіх народів «право бути Людиною», про яке Елеонор Рузвельт сказала:

«Де, власне, починаються права людини? В невеличкому місці поруч із домом...» (Елеонор Рузвельт. Велике питання. Нью-Йорк, 1958).

Основні механізми захисту прав людини на національному рівні закріплено в головному документі по захисту прав людини – Конституції України, знання яких – шлях до активної адаптації студентів-переселенців до університетського середовища в правовому полі.

Список використаних джерел:

1. Бардінова А. О. Короткий словник юридичних термінів, пов'язаних із законодавством, правовими нормами, освітою / укладач за участі М. В. Гриньової. Полтава : Сімон, 2021, 6-8 (передмова).

2. Беляєва Н., Жданова-Неділько О. Організаційно-педагогічні умови адаптації внутрішньо переміщених студентів до університетського середовища. *Витоки педагогічної майстерності*. 2016. Вип. 17. С. 29–34.

3. Гора О. В. Освітнє середовище як фактор формування національної ідентичності студентів вищих навчальних закладів. *Витоки педагогічної майстерності*. 2011. Вип. 8 (1). С. 97–101.

4. Гриньова М. В. Саморегуляція : навч.-метод. посіб. Полтава : АСМІ, 2008. 268 с.

5. Дуб В. Г. Адаптація студентів-переселенців до вищого навчального закладу. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2016. Вип. 2. Том. 2. С. 36–40 (Серія «Психологічні науки»).

6. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата зверення: 12.03.2023).

7. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1207-18> (дата зверення: 18.03.2023).

8. Закон України «Про захист прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1706-18> (дата зверення: 12.04.2023).

9. Інформація для внутрішньо переміщених осіб. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/sehl/info> (дата зверення: 11.04.2023).

10. Кращенко Ю., Сорокіна Г. Умови адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища засобами студентського самоврядування. *Витоки педагогічної майстерності*. 2016. Вип. 17. С. 89–96.
11. Лібанова Е. М., Горбулін В. П., Пирожков С. І. та ін. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі (національна доповідь). К. : НАН України, 2015. 363 с.
12. Малиха, М. І. До проблеми сутності поняття внутрішньо переміщені особи : державна політика та регіональна практика. *ГРАНІ*. 2015. №8(124), серпень, 6-11.
13. Протокол, касаючийся статусу беженця. Конвенція и Протокол, касаючіеся статусу беженця. УВКБ. ООН. Женева, 1996. 47 с.
14. Сучасний тлумачний словник української мови. А. П. Загнітко, І. А. Щукіна (Ред.). Донецьк: ТОВ «ВКФ» БАО, 2012. 960 с.
15. Титар І. О. Поняття та критерії адаптації й інтеграції внутрішньо переміщених осіб і умови скасування статусу переселенця. ISSN 1681-116X. *Український соціум*. 2016. №4(59). С. 57–68.
16. Ткаченко А. В. Категоріальний статус поняття «Професійний розвиток особистості». *Витоки педагогічної майстерності*. 2011. Вип. 8. Ч. II. С. 263–269.
17. Ярмаченко, М. Педагогічний словник. К. : Педагогічна думка. Саморегуляція, 2001. 410 с.
18. Global Protection Cluster Working Group. Handbook for the Protection of Internally Displaced Persons. Geneva: Inter-Agency Standing Committee, 2010. 545 p.
19. Harrell-Bond B. Imposing Aid: Emergency Assistance to Refugees. New York: Oxford University Press, 1986.
20. Vrecer N. Living in Limbo. Integration of Forced Migrants from Bosnia and Herzegovina in Slovenia. *Journal of Refugee Studies*. 2010. Vol. 23. № 4, 484-502.